

УДК 339.137.22/.25

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЯК КЛЮЧОВА ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ РИНКОВОЇ СИСТЕМИ

О. М. Збиранник

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
вул. Першотравнева, 20, м. Кременчук, 39600, Україна.

E-mail: nauka_kdu@mail.ru

Конкурентоспроможність – одне з основних понять, яке активно використовується в теорії та практиці економічного аналізу і є багатоаспектним. У статті проаналізовано поняття «конкурентоспроможність» з єдиних системних і методичних позицій і уявлень про її сутність, конкретизовано і доповнено його зміст для кожного з можливих об'єктів дослідження. Багатоаспектність підходів до конкурентоспроможності як економічної категорії стали підставою для систематизації наукових поглядів, які створюють теоретичну базу для дослідження конкурентоспроможності як синтетичного показника, що розширює існуючий категорійний апарат.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, багатоаспектність, підхід, ринкова система.

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ КАК КЛЮЧЕВАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ РЫНОЧНОЙ СИСТЕМЫ

О. Н. Збыранник

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
ул. Первомайская, 20, г. Кременчуг, 39600, Украина.

E-mail: nauka_kdu@mail.ru

Конкурентоспособность является одним из основных понятий, которое активно используется в теории и практике экономического анализа и является многоаспектным. В статье проанализировано понятие «конкурентоспособность» с единых системных и методических позиций и представлений о ее сущности, конкретизирован и дополнен его смысл для каждого из возможных объектов исследования. Многоаспектность подходов к конкурентоспособности как экономической категории стали основой для систематизации научных взглядов, которые создают теоретическую базу для исследования конкурентоспособности как синтетического показателя, который расширяет существующий теоретико-экономический аппарат.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, многоаспектность, подход, рыночная система.

АКТУАЛЬНІСТЬ РОБОТИ. У ринковій системі господарювання конкурентоспроможність як економічна категорія виступає ключовою, оскільки вона відображає науково-технічні, виробничі, організаційні, управлінські, маркетингові, економічні, ринкові та інші можливості підприємства, які реалізуються в продукції та послугах, що конкурують з аналогами на зовнішньому та внутрішньому ринках. Історичний шлях розвитку конкуренції являє собою послідовний процес переходу від конкурентної поведінки окремих виробників, цехів, малих підприємств, фірм у відносинах між собою до суперництва великих господарських об'єднань, комплексів, компаній, галузей, видів діяльності аж до економік окремих країн [1].

Конкурентоспроможність виявляється лише в умовах конкуренції і через конкуренцію. Слід звернути увагу на багатозначності трактувань сутності поняття «конкурентоспроможність» сучасними вченими-економістами. Проблемі конкурентоспроможності як елементу управління діяльністю підприємства присвячені роботи І. Ансоффа, Дж. Блайта, Д. Джоббера, П. Дойля, Дж. Еванса, Ф. Котлера, М. Портера, А. Стрікланда, А. Томпсона та ін. У наукових працях вітчизняних вчених та науковців з країн СНД: О.І. Амоші, Л.В. Балабанової, О.А. Воронова, І.Б. Гуркова, Я.А. Жаліло, А.О. Задой, В.Л. Корінецьва, Л.О. Лігоненко, Й.М. Ліфіца, А.А. Мазаракі, П.Т. Саблука, А.А. Садекова, Р.А. Фатхутдинова, О.Б. Чернеги, А.В. Шегди, О.О. Шубіна та інших представлені результати досліджень з питань стратегії та забезпечення конкурентоспроможності підприємств за умов мінливості конкурентного середовища [7].

Мета статті – систематизація підходів до визначення конкурентоспроможності як економічної категорії з врахуванням ретроспективного та історичного анамнезу та глобалізаційних впливів сьогодення.

МАТЕРІАЛ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ. У науковій літературі не існує загальноприйнятого єдиного визначення поняття конкуренції, тому доцільним є проведення аналізу основних її трактувань, сформульованих відомими науковцями. Слово «конкуренція» (від. лат. – *concurrentia*) визначається як змагання або зіткнення [2].

Представник класичної теорії А. Сміт вважав конкуренцію чесним, без змови, суперництвом, яке проводиться між продавцями (або покупцями) за найбільш вигідні умови продажу (купівлі) товару. А. Сміт вперше довів, що конкуренція, зрівнюючи норми прибутку, призводить до оптимального розподілу праці та капіталу.

Поряд з поведінковим підходом у ХІХ і, особливо, в ХХ ст. набула поширення структурна модель конкуренції. Структурний підхід представлений в роботах Ф. Еджуорта, А. Курно, Дж. Робінсон, Е. Чемберліна та інших вчених, що заклали фундамент сучасної західної теорії чотирьох основних типів ринків: досконалої конкуренції, монополістичної конкуренції, олігополії і монополії. Позиції цієї групи вчених у сучасній західній економічній науці настільки міцні, що сам термін «конкуренція» («*competition*») частіше використовується саме в структурному розумінні. Якщо ж потрібно підкреслити поведінкову сторону конкуренції, нерідко користуються іншим терміном – «суперництво» («*rivalry*») [3].

Згідно зі структурним трактуванням конкуренції акцент робиться на аналізі структури ринку, а також на тих умовах, що домінують на ньому. К. Макконел і С. Брю [4] визначають конкуренцію як наявність на ринку великої кількості незалежних продавців і покупців, які мають можливість вільно входити на ринок та виходити з нього.

Х. Зайдель та Р. Теммен [5] визначають конкуренцію, як «центр ваги всієї си-

стеми ринкового господарства, в якому і продавці, і покупці конкурують на ринку між собою задля досягнення кожним своєї мети за рахунок конкурентів».

М. Портер [6] стверджує, що конкуренція – це динамічний процес, який розвивається, це ландшафт, який безперервно змінюється, на якому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси та нові ринкові сегменти.

Проведене дослідження наукових джерел дозволяє дійти висновку, що конкуренція, як наукове поняття – багатоаспектне і в кожному випадку її зміст визначається залежно від цілей, у зв'язку з якими вона сформована.

Значну кількість досліджень присвячено конкурентоспроможності підприємств. У економічній літературі склався підхід, який за поширеністю використання та авторитетністю його представників вже набув статусу класичного. З основ конкурентоспроможності класичними вважаються праці М. Портера [6], І. Ансоффа, К. Прахалада, Г. Хемела та ін. Але при цьому слід згадати, що першою змістовною теорією міжнародної конкурентоспроможності є теорія порівняльних переваг (витрат) Д. Рікардо. На неї, як на першооснову, надбудувались (і продовжують надбудовуватись до сьогодні) наукові ідеї.

Конкурентоспроможність економіки у ХХ столітті, за твердженням таких науковців як Й. Шумпетер [8], І. Кірцнер, А. Поручник, Ю. Пахомов, М. Калужський, А. Макарян, визначається її орієнтацією на соціальний фактор, розвиненістю інтелектуального потенціалу людини і ступенем його використання.

Конкурентоспроможність, як економічна категорія, вже давно зайняла належне місце в економічній теорії, але, як відмічає один з найвідоміших дослідників теорії практики конкуренції М. Портер, поки що не існує загальноприйнятого визначення конкурентоспроможності. Він звертає увагу на те, що інколи під конкурентоспроможністю розуміють можливість конкурувати на світовому ринку при наявності глобальної стратегії, для деяких дослідників вона означає здатність забезпечувати позитивний зовнішньоторговельний баланс, досить часто конкурентоспроможність пов'язують з низькими виробничими витратами на одиницю продукції [6, 8].

Конкурентоспроможність є синтезом багатьох економічних категорій. Як зазначається в науковій літературі, у широкому розумінні конкурентоспроможність – це зумовлена економічними, соціальними, політичними чинниками позиція країни або товаровиробника на внутрішньому та зовнішньому ринках. Що стосується сфери економіки, то конкурентоспроможність – це наявність певних властивостей, які дають переваги для суб'єкта в економічному змаганні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій [2, 7, 9–11] дозволяє систематизувати трактування категорії «конкурентоспроможність», пропоновані відомими авторами (таблиця 1).

Конкурентоспроможність – це комплексна категорія, її переваги остаточно реалізуються внаслідок діяльності на різних ринках, але базис конкурентних переваг створюється на всіх ланках суспільного виробництва, у тому числі,

значною мірою за рахунок структурної перебудови і дійової економічної політики.

Отже, багатоаспектність підходів до конкурентоспроможності як економічної категорії є підстави для систематизації поглядів провідних вчених-економістів за наступними напрямками:

Таблиця 1 – Визначення поняття «конкурентоспроможність»

Визначення	Автор
Конкурентоспроможність є багатогранною і багаторівневою категорією, яка в ринкових умовах стає інтегральною характеристикою господарюючого суб'єкта щодо його відповідності об'єктивним (зовнішнім стосовно нього) економічним умовам.	Хамініч С.
Конкурентоспроможність – властивість будь-яких економічних суб'єктів, яка проявляється незалежно від бажання об'єкта економічної діяльності, зумовлюється об'єктивними процесами, що відбуваються в економічних системах.	Решетілов Т.Б.
Конкурентоспроможність – це здатність країни підтримувати високі показники зростання та зайнятості протягом тривалого проміжку часу.	Портер М., Сакс Д., Ва- рнер А.
Конкурентоспроможність – ступінь можливості національних галузей економіки за справедливого ринку виготовляти товари і послуги, що відповідають вимогам як внутрішнього, так і зовнішніх ринків при одночасному зростанні реальних доходів найманих працівників.	Куликов Г.
Конкурентоспроможність – це здатність працювати прибутково, використовуючи всі наявні фактори виробництва і виробляти продукцію за певними параметрами кращу, ніж продукція конкурентів	Мочерний С.В.
Конкурентоспроможність як економічна категорія, що характеризує стан суспільних відносин щодо формування і реалізації економічної політики для забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури та зростаючого попиту населення на основі досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів.	Базилюк Я.Б.
Конкурентоспроможність – система, що складається з безперервно взаємодіючих факторів і характеризує ступінь реалізації потенційних можливостей підприємства по надбанню та утриманню впродовж тривалого періоду часу конкурентної переваги.	Іванов Ю.Б.
Конкурентоспроможність – система економічних категорій, елементами якої є конкурентоспроможність продукції і фінансова конкурентоспроможність.	Круглов М.І.
Конкурентоспроможність – це ступінь привабливості даного продукту для здійснюючого реальну покупку споживача.	Книш М.І.
Конкурентоспроможність – це здатність об'єкта витримувати конкуренцію в порівнянні з аналогічними об'єктами на даному ринку.	Фатхутдінов Р.А.

Продовження табл. 1

Конкурентоспроможність – це комплекс споживчих властивостей товару, що визначає його відмінність від інших аналогічних товарів за ступенем і рівнем задоволення потреб покупців і витрат на його придбання та експлуатацію.	Грошев В.П.
Конкурентоспроможність – це реальна і потенційна можливість фірм в існуючих для них умовах проектувати, виготовляти та збувати товари, які за ціновими і неціновими характеристиками є більш привабливими для споживачів, ніж товари їх конкурентів.	Райзберг Б.А.
Конкурентоспроможність – можливість (спроможність) господарських одиниць до ефективного функціонування на ринку, заснованого на пропозиції товарів за якістю, кількістю і асортиментом у необхідні терміни і на більш вигідних, порівняно з конкурентами, умовах.	Балабанова Л. В.
Конкурентоспроможність – можливість ефективної господарської діяльності та її практичної прибуткової реалізації в умовах конкурентного ринку. Це показник, який узагальнює життєстійкість підприємства, його вміння ефективно використовувати свій фінансовий, виробничий, науково-технічний і трудовий потенціали.	Спірідонов І.А., Барсукова С.В.
Конкурентоспроможність – рівень компетенції підприємства щодо інших підприємств-конкурентів у накопиченні і використанні виробничого потенціалу певної спрямованості, а також його окремих складових: технології, ресурсів, менеджменту, навичок і знань персоналу тощо, які знаходять відображення в таких результативних показниках, як якість продукції, прибутковість, продуктивність.	Шершньова З.Є., Оборська С.В.
Конкурентоспроможність – ступінь привабливості певного продукту для споживача, який здійснює його реальну купівлю.	Юданов А.Ю.

1. Конкурентоспроможність є проявом реалізації конкурентної переваги у часі та просторі. Тобто акцент робиться на конкурентних перевагах підприємства в питаннях формування ресурсного потенціалу, якості задоволення споживчого попиту та досягнутої завдяки цьому ефективності функціонування господарчої системи, які мають місце на момент або протягом періоду оцінювання.

2. Конкурентоспроможність визначається перш за все конкурентоспроможністю товару (продукту) на певному сегменті ринку. Так, заслужений економіст України Кредісов А.І. [12], тлумачить поняття «конкурентоспроможність» як характеристику товару, що відображає його відмінність від аналогічного конкурентного товару як за ступенем відповідності конкретній потребі, так і за витратами на її задоволення.

3. Конкурентоспроможність як характеристика результату ринкової поведінки. Представники зарубіжної економічної думки Коно Т., Тацуно Ш. [13] для визначення даного поняття використовують сукупність характеристик, які включають: зайняту підприємством частку ринку; спроможність підприємства до виробництва, збуту і розвитку; спроможність вищої ланки керівництва підприємства до реалізації поставленої мети.

4. Конкуреноспроможність – це потенційна або реалізована здатність економічного суб'єкта функціонувати у зовнішньому середовищі, базуючись на відмінностях даного виробника [14]. Економічна категорія, яка зумовлюється зовнішнім оточенням, ресурсами, ефективністю управлінських впливів, умінням створювати на їхній основі конкурентні переваги і використовувати переваги зовнішнього середовища.

5. Конкуреноспроможність – як прибуткова діяльність при ефективному використанні ресурсів [15]. Це узагальнюючий показник життєвої стійкості підприємства, його вміння ефективно використовувати свій фінансовий, виробничий, науково-технічний і трудовий потенціали.

ВИСНОВКИ. Таким чином, в результаті аналізу наукових підходів здійснено систематизацію поглядів на економічну категорію «конкуреноспроможність» в п'яти напрямках: 1) конкуреноспроможність як прояв реалізації конкурентної переваги у часі та просторі; 2) конкуреноспроможність визначається перш за все конкуреноспроможністю товару (продукту) на певному сегменті ринку; 3) конкуреноспроможність як характеристика результату ринкової поведінки; 4) конкуреноспроможність як потенційна або реалізована здатність економічного суб'єкта функціонувати у зовнішньому середовищі, базуючись на відмінностях даного виробника; 5) конкуреноспроможність – як прибуткова діяльність при ефективному використанні ресурсів. Все це створює теоретичну базу для дослідження конкуреноспроможності як синтетичного показника, який розширює існуючий категорійний апарат з позицій інтегрування оцінки системоутворюючих зовнішніх, ринкових та внутрішніх факторів на макро- та мікроекономічному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беглиця В.П. Конкуреноспроможність як категорія ринкової економіки / В.П. Беглиця // Збірник наукових праць Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана. – 2010. – Вип. 12. – С. 92–96.
2. Масляєва О. О. Економічна сутність категорії «конкуреноспроможність»: дефініція та систематизація / О. О. Масляєва // Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php>
3. Зінчик С. М. Поняття конкуреноспроможності як економічної категорії суспільного розвитку // Матеріали I Міжнар. наук.- практ. конф., 14.02–15.02.2013 р.: у 3 т. – Дніпропетровськ: Біла К.О., 2013. – С. 23–26.
4. Фатхутдинов Р.А. Стратегическая конкурентоспособность / Р.А. Фатхутдинов. – М.: Экономика, 2005. – 512 с.
5. Забелин П. В. Основы стратегического управления: учеб. пособ. [для студ. вищ. навч. закл.] / П. В. Забелин, Н. К. Моисеева. – М.: Информационно внедренческий центр «Маркетинг», 1998. – 195 с.
6. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; пер. с англ. В.Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 49 с.
7. Смоленюк П.С. Конкуреноспроможність як економічна категорія / П.С. Смоленюк / Інноваційна економіка: [всеукр. наук.-виробн. журнал]. – 2011. – № 7 (70). – С. 70–75 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.:

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_7/70.pdf.

8. Шумпетер Й. Теория экономического развития: исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита и цикла конъюнктуры / Й. Шумпетер; пер. с англ. Л. И. Кравченко. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.

9. Поняття конкурентоспроможності підприємства в системі економічних наук [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://rusnauka.com/9_KPSN_2011/Economics/6_84127.doc.html. – Назва заголовку з екрану.

10. Дослідження сутності поняття «конкурентоспроможність» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua/view/year/2012.html>. – Назва заголовку з екрану.

11. Карапетян Е.Т. Теоретична концептуалізація конкурентоспроможності підприємства / Е.Т. Карапетян, О.Р. Квасовський // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – Вип. 7(33). – С. 97–104.

12. Кредісов В.А. Підприємництво – вирішальний фактор розвитку країн з перехідною економікою. – К.: Знання України, 2003. – 327 с.

13. Коно Т. Стратегия и тактика японских предприятий / Т. Коно, Ш. Тацуно. – М.: Прогресс. 1991. – 384 с.

14. Хамініч С.Ю. Методика інтегральної оцінки рівня конкурентоспроможності промислового підприємства / С. Ю. Хамініч // Економіст. – 2006. – № 10. – С. 59–61.

15. Шлюсарчик Б. Умови інноваційності підприємств у сучасній ринковій економіці / Б. Шлюсарчик // Держава та регіони. – 2009. – № 3. – С. 206–211.

KEY ECONOMIC COMPETITIVENESS AS A CATEGORY OF MARKET

O. Zbyrannyk

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine. E-mail: nauka_kdu@mail.ru

Competitiveness is a multidimensional term. It is one of the basic concepts widely spread in theory and practice of economic analysis. The paper explores the notion of "competitiveness" from uniform systematic and methodological positions and ideas as for its core essence. It is specified and supplemented its content for each of the possible study subjects. Multidimensionality of approach to competitiveness as an economic category allows for systematization of the scientific views making a theoretical background to research the competitiveness as a synthetic indicator that extends the existing category framework.

Key words: competition, competitiveness, multidimensionality, approach, market system.

REFERENCES

1. Behlytsya, V.P. (2010), "The competitiveness of the market as a category ekonomiky", *Zbirnyk naukovykh prats Kiivskogo natsionalnogo ekonomichnogo universitetu Vadyma Hetmana*, vol. 12, pp. 92–96.

2. Maslyayeva, O.O. (2011), "The economic essence of the category of "competitiveness": definition and systematization", *Efektivna ekonomika*: [Electronic resource], available at: <http://economy.nauka.com.ua/index.php> (accessed March 20, 2014).

3. Zinchyk, S.M., Momotov, A.M. (2013), "The concept of competitiveness as an economic category of social development", *Materials of 1th Mizhnarodnoi naukovo-practuchnoi konferentsii*, Vol. 3, Dnepropetrovsk, February 14-15, 2013. – pp. 23–26.

4. Fathutdynov, R.A. (2005), *Stratehicheskaya konkurentosposobnost*, Moscow, Russia.

5. Zabelyn, P.V. and Moiseev, N.K. (1998), *Osnovu stratehicheskoho upravleniya* [Fundamentals of Strategic Management: learning. benefits. for students. high. teach. bookmark], Information vnedrencheskyu center "Marketing", Moscow, Russia.

6. Porter, M. (1993), *Mejdunarodnaya konkurentciya* [International Competition], Translated by Shetinin, E., International Relations, Moscow, Russia.
7. Smolenyuk, P.S. (2011), “Competitiveness as an economic category”, *Innovatciyna Economica*, no.7 (70), pp. 70–75.
8. Schumpeter, J. (1982), *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya: issledovaniya predprinimatelskoy pribuli, kapitala, kredita i tsukla kon'unkturu* [Theory of economic development of: Studies predprynimatelskoy profits, capital, credit and cycle conjuncture], Translated by Kravchenko, L.Y., Progress, Moscow, Russia.
9. “Notion of competitiveness in the economic sciences”, [Electronic resource], available at: http://rusnauka.com/9_KPSN_2011/Economics/6_84127.doc.html [title from the screen].
10. “Research essence the concept of “competitiveness””, [Electronic resource], available at: <http://eprints.kname.edu.ua/view/year/2012.html> [title from the screen].
11. Karapetyan, E.T., Kvasovskyy, O.R. (2012), “Theoretical conceptualization of the competitiveness of enterprises”, *Transactions of Innovative Economy Ukrainian Scientific-production journal*, vol. 7, no. 33, pp. 97–104.
12. Kredisov, V.A. (2003), *Pidpruemnutstvo – vurishalnyy factor rozvutku krayin z perehidnou ekonomikou* [Entrepreneurship – a crucial factor in the development of countries in transition], Knowledge of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
13. Kono, T. and Tatsuno, S. (1991), *Strategiya i taktika yaponskiy predpriyatiy* [Strategy and tactics of enterprises yaponskyh], Progress, Moscow, Russia.
14. Haminich, S.U. (2006), “Method of integrated assessment of the competitiveness of industrial enterprises”, *Economist*, no. 10, pp. 59–61.
15. Shlyusarchyk, B. (2009), “Conditions innovative enterprises in the modern market economy”, *State and Regional*, no. 3, pp. 206–211.

Стаття надійшла 05.02.2014